

تاریخ تاتار مشهد

از انقلاب مشروط تا انقلاب اسلامی

مؤلف:

علی بنف زاده

سرشناسه: نجف‌زاده، علی، ۱۳۵۶-

عنوان و نام پدیدآور: تاریخ تناثر مشهد از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی / نویسنده علی نجف‌زاده.

مشخصات نشر: مشهد: انصار، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۴۴۰ ص: مصور.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۸۳-۳۲-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه.

نوع: دانش-ایران- مشهد- تاریخ

رده: کنگره: ۱۳۹۳ م ۲۹۵۶/۵ PN

رشدی دیوبی: ۷۹۲/۰۹۵۵۸۲۲

شماره کتابشناسی: ۳۵۸۲۷۶

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

تاریخ تناثر مشهد از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی

نویسنده: علی نجف‌زاده (عضو هیات علمی، دانشیار، دانشگاه بیرجند)

ناشر: انصار

وزیری، ۴۴۰ صفحه، ۱۰۰۰ نسخه، چاپ اول: ۱۳۹۳

طرح جلد: سمانه صادقی

محل نشر: مشهد

چاپ: مجتمع چاپ و نشر روزنامه قدس

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۸۳-۳۲-۱

قیمت: ۲۵۰۰۰۰ ریال

کلیه حقوق این اثر متعلق به مؤلف می‌باشد.

دفتر مرکز بخش: مشهد- ۰۵۱۳۲۲۵۷۴۳۰ همراه: ۰۹۱۵۱۱۵۵۸۳۱

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
۱۷	پیشگفتار
۱۷	وضعیت پژوهش‌ها و تلاش‌ها در این زمینه
۱۹	چالش‌ها و موانع گسترش تحقیقات در مورد قاجار

بخش اول: تئاتر مشهد از انقلاب مشروطیت تا شهریور ۱۳۲۰

۲۹	تئاتر مشهد در دوره قاجار
۲۹	هیات هوسکاران قفقازی در مشهد
۳۶	گروه قمرلینسکی در مشهد
۳۸	جایگاه حاجی بکوف در تئاتر مشهد
۴۲	هیات نمایش خورشید
۴۹	جایگاه تالار اعتبار السلطنه در تئاتر مشهد
۵۲	سالن ارکان حرب و تئاتر نظامی‌ها
۵۴	تئاتر مشهد در زمان کلنل پسیان

۶۳	تئاتر مشهد در دوره رضا شاه
۶۳	نقش خانواده آذری در تئاتر مشهد
۶۷	کمال الوزاره و اولین تئاتر برای زنان مشهد
۷۰	سید علی آذری و اولین تئاتر عمومی برای زنان
۷۶	عماد عصار از آشفته تا نمایش نامه نویسی
۷۹	سالن تئاتر شیر و خورشید سرخ مشهد
۸۴	تماشاخانه نادری
۸۵	سالن هتل پارس
۸۷	سالن‌های دبیرستانی

۸۸	کلوپ شوروی
۸۹	نقش خانواده آذرخشی در تئاتر مشهد
۹۱	ملک الشعراى بهار و تمايشنامه تربيت نااهل
۹۲	سه چهره قدیمی تئاتر از مشهد

بخش دوم: تئاتر مشهد از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۸

۹۷	تئاتر مشهد در دوره اشغال پس از شهریور ۱۳۲۰
۹۷	بچمن هنرمندان آماتور دراماتیک مشهد
۱۱۰	ارتقاء سرخس تئاتر تاتار مشهد
۱۱۷	تئاتر لاهیجی ها در مشهد
۱۱۹	تئاتر احزاب و انجمن خیریه پس از شهریور ۱۳۲۰
۱۱۹	هیات تئاترال توده در
۱۲۳	نمایش های هیات تئاترال تهران در مشهد
۱۲۵	گروه هنری ایران فیلم
۱۲۶	عبدالاحسین نوشین در مشهد
۱۲۹	نمایش های حزب دموکرات ایران
۱۳۰	انجمن خیریه پروین
۱۳۲	انجمن پزشکان
۱۳۳	انجمن خیریه فرهنگ
۱۳۴	هیات بانوان شیر و خورشید
۱۳۷	تئاتری دبیرستانی و فرهنگی
۱۳۷	گروه تئاتر دبیرستان ها
۱۴۴	گروه تئاتر هنرستان صنعتی
۱۴۵	گروه هنری امیر حسین مهربور
۱۵۰	کلاس آموزشی دویدسون
۱۵۳	گروه تئاتر دانشسرا
۱۵۳	تئاتر گروه پیشاهنگان
۱۵۴	گروه تئاتر دانشگاه

تماشاخانه ملی	۱۶۱
تأسیس تماشاخانه ملی (تئاتر ملی)	۱۶۱
رکود در تماشاخانه ملی	۱۶۹
انتقادات شاهدی از رکود در تئاتر ملی	۱۷۶
اسماعیل زانیچ و تئاتر ملی	۱۸۵
تئاتر سرزمین	۱۸۹
ایراد محلی در تئاتر هنرمندان	۱۸۹
سینما تئاتر ایوان	۱۹۵
تأسیس و انحلال تئاتر ایوان	۱۹۵
تئاتر گلشن	۲۰۳
تأسیس تئاتر گلشن	۲۰۳
هنرپیشگان تئاتر گلشن در سال ۱۳۲۶ هـ.ش	۲۰۶
اصلاحات اداره نمایشان در تماشاخانه‌ها	۲۱۰
نمایش‌های تاریخی در تئاتر گلشن	۲۱۴
حسین بلاغی در تئاتر گلشن	۲۱۶
برنامه‌های خانوادگی در تئاتر گلشن	۲۱۹
تئاتر گلشن و نمایش‌های خیریه	۲۲۲
اجرای نوشته‌های میرخدیوی در تئاتر گلشن	۲۲۳
سالن تابستانی تئاتر گلشن	۲۲۵
افتتاح سالن زمستانی تئاتر گلشن	۲۲۸
اصلاحات ملکوتی در تئاتر گلشن	۲۳۴
اصلاحات منصور هماپونی در تئاتر گلشن	۲۳۵
تئاتر گلشن کانون اخلاق یا فساد	۲۳۹
آخرین اصلاحات در تئاتر گلشن	۲۴۵

بخش چهارم: گروه‌های تئاتر مشهد از ۱۳۲۸ تا ۱۳۴۸

تئاتر رادیو	۲۵۱
تأسیس تئاتر رادیو مشهد	۲۵۱
میرخدیوی در تئاتر رادیو	۲۵۲

۲۵۵ هنرنمایی حسن رضیانی در تئاتر رادیو

۲۵۹ تشکیلات اداری برای تئاتر

۲۵۹ از نظارت اداره فرهنگ تا اداره کار و تبلیغات

۲۶۰ دایره سمعی و بصری

۲۶۱ تأسیس اداره تئاتر و نمایش

۲۶۵ گروه‌های تئاتر مشهد از ۱۳۳۵ تا ۱۳۴۸

۲۶۵ گروه خیام

۲۶۶ گروه تئاتر بادر

۲۷۰ گروه تئاتر جبهه

۲۷۰ تروپ شهزاد

۲۷۳ گروه هنرهای ملی

۲۷۳ گروه هنری آبادانا

۲۸۲ گروه تئاتر پارت

۲۸۹ تروپ هنری کانون بانوان و دانشجویان

۲۹۰ گروه تئاتر آرش

بخش پنجم: گروه‌های تئاتر مشهد از ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۷

۲۹۷ گروه‌های تئاتر مشهد از ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۷

۲۹۷ گروه تئاتر نیما

۳۰۰ تأسیس مرکز آموزش تئاتر خراسان

۳۰۵ ایجاد خانه نمایش

۳۱۳ گروه تئاتر رودکی

۳۳۸ گروه تئاتر توس

۳۴۳ گروه تیاترک

۳۴۴ گروه تئاتر پارس

۳۴۷ جشنواره‌های استانی تئاتر

۳۴۷ شکل‌گیری جشنواره‌های تئاتر

۳۴۸ اولین جشنواره استانی تئاتر

۳۵۰	دومین جشنواره استانی تئاتر
۳۵۴	سومین جشنواره استانی تئاتر
۳۵۵	چهارمین جشنواره استانی تئاتر
۳۵۶	پنجمین جشنواره استانی تئاتر
۳۵۹	ششمین جشنواره استانی تئاتر
۳۵۹	هفتمین جشنواره استانی تئاتر
۳۶۱	هشتمین جشنواره استانی تئاتر
۳۶۳	نهمین جشنواره استانی تئاتر
۳۶۵	دهمین جشنواره استانی تئاتر
۳۷۱	جشنواره تئاتر شهرستانها
۳۷۱	شکل گیری جشنواره تئاتر شهرستانها
۳۷۲	اولین جشنواره تئاتر شهرستانها
۳۷۳	دومین جشنواره تئاتر شهرستانها
۳۷۵	سومین جشنواره تئاتر شهرستانها
۳۸۱	جشنواره های تئاتری مشهد
۳۸۱	جشنواره تئاتر جوانان مشهد
۳۸۹	جشنواره توس
۳۹۱	نتیجه
۳۹۷	منابع و مأخذ
۴۰۵	فهرست اعلام

مقدمه

تئاتر به سبب جایگاه درخشان خود در اواسط دوره قاجار بر روی صحنه رفت. اگرچه مشهد نظیر تهران، تبریز و رشت از شهرهای پیشگام تئاتر ایران نیست ولی پس از عمومی شدن تئاتر نقش مهمی در تکامل و تعالی آن ایفاء کرد و در دهه چهل پنجاه به یکی از کانون‌های مهم تئاتر تبدیل شد که در جشنواره‌های ملی موفقیت‌های قابل توجهی کسب نمود و چهره‌های بسیاری را تحویل سینمای ایران داد.

پس از انقلاب مشروطه شرایط برای اجرای تئاتر در کنار نمایش‌های مذهبی و سنتی نظیر روحوضی نیز فراهم شد و حضور اتباع روسی در مشهد نقش مهمی در شکل‌گیری تئاتر نوین داشت. بویژه مهاجران قفقازی با تشکیل هیات هوسکاران قفقازی نقش فعالی در اجرا و گسترش آن ایفاء کردند. پس از سقوط قاجاریه و همزمان با روی کار آمدن حکومت پهلوی، شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر ایران و سیاست‌های ایرانی-های مهاجر تغییر کرد و بسیاری از آنها مجبور به بازگشت به ایران و تبعید شدند و اگرچه در دوره رضاشاه زمینه اجرای تئاتر خیلی مساعد نبود ولی این نسل از مهاجران و فرزندانشان نقش مهمی در تئاتر مشهد پس از شهریور ۱۳۲۰ هـ.ش. ایفاء کردند. خانواده‌های آذرخشی، آذری، پیراسته، ابراهیمی و... از جمله این مهاجران بودند. بسیاری از مهاجران آذربایجانی مقیم مشهد نیز در تقویت تئاتر مشهد نقش مهمی بازی کردند، زیرا زبان اولیه تئاتر مشهد ترکی بود و بیشتر نمایشنامه‌های نویسندگان قفقازی نظیر حکایتی، یکوف و... به اجرا در می‌آمد و بسیاری از مخاطبان نیز مهاجران و اتباع خارجی بودند. بعد از ترجمه نمایشنامه‌ها به زبان فارسی نیز این مهاجران نقش مهمی در رشد تئاتر مشهد ایفاء کردند و حبیب‌الله آذری، سیدعلی آذری و احمد میرباذل از آن جمله بودند.

پس از شهریور ۱۳۲۰ هـ.ش. حمایت کنسولگری‌های روسیه، انگلیس و سپس شعبه اصل چهار ترومن در مشهد نقش مهمی در سازماندهی گروه‌های تئاتری بازی کردند. تماشاخانه‌های ملی و گلشن فعالیت تئاتری خود را آغاز کردند و دوره طلایی این تماشاخانه‌ها نزدیک به یک دهه طول کشید و سپس تئاتر گلشن تا

پیروزی انقلاب اسلامی مهمترین و با سابقه‌ترین تئاتر مشهد موقعیت خود را حفظ کرد. از دهه سی گروه‌های تئاتری بیشتری در مشهد شکل گرفتند و با افتتاح رادیو مشهد تئاتر رادیویی نیز شروع به کار کرد که رضیانی و میرخدیی از چهره‌های درخشان آن بودند. از اواخر دهه چهل و با شروع ماموریت محمدعلی لطفی مقدم به مشهد برای تشکیل مرکز آموزش تئاتر خراسان، گروه‌های تئاتری منسجم‌تر به فعالیت پرداختند و دوره رونق تئاتر مشهد آغاز شد. تعداد بیشتری بازیگر، نویسنده و کارگردان تئاتر آموزش دیدند و نقش مهمی در موفقیت تئاتر مشهد در دهه پنجاه ایفاء کردند. مدیریت لطفی مقدم، بازیگری و کارگردانی منصور همایونی، فریدون صلاحی، داریوش ارجمند و داوود کیانیان و نویسندگی رضا صابری دوره‌ای طلایی برای تئاتر مشهد رقم زد که تئاترهای بسیار موفق توسط گروه‌های تئاتری رودکی، پارت، آپادانا، نیما و آرش بر روی صحنه رفت.

با وجودی که تئاتر مشهد در دهه پنجاه با وجودی که تئاتر مشهد موضوعی جذاب برای پژوهشگران این عرصه از هنر بوده و بسیاری از هنرمندان تئاتر را به خود جلب کرده و آثار متعددی در این زمینه نوشته و یا در حال نگارش هستند، ولی آثار منتشر شده نشان می‌دهد تاکنون اثری جامع، موثق و دقیق در این باره ارائه نشده و پژوهشی فراگیر در این زمینه انجام نگرفته است. یکی از علل این کاستی عدم دسترسی یا بهره‌گیری علمی و دقیق از منابع موجود است و علت دیگر تلاش چند آثاری توسط هنرمندان تئاتر می‌باشد که براساس تجربه مطالبی درباره هنر مورد علاقه خود نوشته‌اند.

با توجه به چنین تجربه‌ای و مطالعه کتاب‌های موجود در دهه تئاتر مشهد نویسنده در این کتاب تلاش کرد با نگرش تاریخ نگاری و با تکیه بر گزارش‌های ۷۰ سال مطبوعه مشهد از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی و تلفیق و تطبیق گزارش‌های خبری و انتقادی مطبوعات با مصاحبه‌ها و پژوهش‌های انجام گرفته پژوهش تحلیلی جامع، کامل و مستند از تاریخ تئاتر مشهد در طی ۷۰ سال ارائه دهد تا به نویسندگانی که تئاتر در شهر مقدس و مذهبی مشهد بیشتر مشخص شود و عوامل موثر بر رشد این شاخه از هنر در دوره قاجار، پس از شهریور ۱۳۲۰ و دهه چهل و پنجاه آشکارتر گردد و چگونگی ظهور چهره‌های ممتاز و موسسین تئاتر و سینمای ایران نظیر محمد مطیع، داریوش ارجمند، انوشیروان ارجمند، داوود کیانیان، رضا کیانیان، فریدون صلاحی، فریدون جیرانی، رضا صابری، فیروز صباغی، محبوبه بیات و... بیشتر مشخص شود.

همچنین لازم است از سرکار خانم سکنه نجف زاده که در جمع‌آوری اطلاعات کمک شایان توجهی داشتند و سرکار خانم فاطمه خندان بخاطر همفکری و همکاری‌اش تشکر شود. از آقایان محمدعلی لطفی مقدم، خسرو هوشیار حسینی و تیمور قهرمان بخاطر مصاحبه و ارائه اطلاعاتی ارزنده سپاسگزارم. از آقایان سیدمهدی سید قطبی، حجت نقی پور و علی سلیمانی کارشناسان محترم تالار مطبوعات کتابخانه آستان قدس

رضوی بخاطر همکاری در ارائه نشریات، از کاظم جهانگیری و مهدی حسامی کارشناسان بخش اسناد کتابخانه آستان قدس بخاطر ارائه اسناد و از صادق تجویدی بخاطر همکاری در اسکن تقدیر می‌شود.

از امیر حسین حدادی بخاطر تهیه اسناد از سازمان اسناد ملی تشکر می‌شود و از سمانه صادقی بخاطر طراحی جلد سپاسگزارم. از سید جلال قیامی میرحسینی بخاطر یادآوری نکاتی ویرایشی و از علی برهانی بخاطر تذکر نکاتی دربار، صفحه آرایی و از سمانه زنگنه، خدیجه سالاری و مریم درویشی بخاطر بازخوانی متن تشکر می‌شود.

در پایان صبر و بردباری همسر سیمای عربی بیکوردی در دوره طولانی انجام این پژوهش کمال قدردانی را دارم.

علی نجف زاده - تابستان ۱۳۹۳